

10. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. (Остання редакція від 16.11.2009 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_036.

11. Копейчиков В.В. Проблема самоврядування і її розв'язання в західних демократіях і в Україні : [лекція] / В.В. Копейчиков. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2000. – 32 с.

12. Копейчиков В.В. Сучасна українська національна ідея: особистість, суспільство, право, держава / В.В. Копейчиков // Вдосконалення законодавства України в сучасних умовах : зб. наук. праць. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. – Вип. 3. – С. 36–48.

13. Копейчиков В., Гусарев С. Питання реалізації Конституції України / В. Копейчиков, С. Гусарев // Вісник Академії правових наук України – Х. : «Право», 1997. – № 3. – С. 15–23.

КУЗЬМЕНКО Я. П.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільно-правових
дисциплін факультету права та лінгвістики
(Білоцерківський національний аграрний
університет)

УДК 342.7

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті досліджується актуальні проблеми загальної теорії прав людини. В Україні у зв'язку з проведенням цілого комплексу глибоких соціально-економічних, політичних, ідеологічних і культурних перетворень проблема захисту прав і свобод людини набуває особливого значення. Суть цієї проблеми полягає як у наявності труднощів у реалізації деяких закріплених в Конституції прав і свобод, так і в недостатньому рівні їх захищеності від правопорушень. Існує чимало перешкод на шляху захисту прав людини і громадянина.

Ключові слова: права людини, права і свободи людини, детермінація, інтерпретація, правова парадигма, Конституція України.

В статье исследуются актуальные проблемы общей теории прав человека. В Украине в связи с проведением целого комплекса глубоких социально-экономических, политических, идеологических и культурных преобразований проблема защиты прав и свобод человека приобретает особое значение. Суть этой проблемы заключается как в наличии трудностей в реализации некоторых закрепленных в Конституции прав и свобод, так и в недостаточном уровне их защищенности от правонарушений. Существует немало препятствий на пути защиты прав человека и гражданина.

Ключевые слова: права человека, права и свободы человека, детерминация, интерпретация, правовая парадигма, Конституции Украины.

In the article the actual problems of the general theory of human rights. In Ukraine, in connection with a whole range of profound socio-economic, political, ideological and cultural change, the problem of the protection of human rights and freedoms is of particular importance. The essence of the problem lies in the presence of difficulties in the implementation of some of the rights enshrined in the Constitution and freedom, and in the insufficient level of protection against offenses. There are many obstacles to the protection of human and civil rights.

Key words: *human rights, human rights and freedoms, determination, interpretation, law paradigm, Constitution of Ukraine.*

Вступ. Суспільство, яке утверджує пріоритет людської особистості як найважливішої соціальної цінності, має право вимагати від держави та її органів визнання дотримання і захисту прав та свобод людини і громадянина. Виконання державою покладених на неї обов'язків перед суспільством і людиною передбачає турботу про створення ефективно діючих механізмів відновлення прав та свобод особистості та її правового захисту від будь-яких порушень і неправомірних обмежень, у тому числі таких, що виходять від самої держави, її органів та посадових осіб [2, с. 25].

Можливість використання людиною своїх прав, а також їх захисту у випадку порушення будь-якими особами – це найважливіший аспект Конституції України щодо реалізації на практиці її положень про права людини.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної та зарубіжної правової науки увагу вчених привертало лише окремі аспекти феномена прав людини. Проблемам з'ясування сутнісних ознак поняття прав людини, вихідних засад феномена прав людини, а відтак, і формулювання визначення загальнотеоретичного поняття прав людини присвячені окремі праці вітчизняних авторів: Т. Андрусіяка, М. Вітрука, С. Горбунова, А. Гусева, В. Горшеньова, Б. Ебзєєва, М. Заїчковського, І. Ковальова, А. Корнєва, І. Котляра, П. Лазарева, С. Лугвина, О. Лукашової, І. Лукашука, Л. Луць, А. Магомєтова, С. Максимова, Л. Мамута, Б. Назарова, І. Панкевича, О. Петришина, І. Петрухіна.

Постановка завдання. Визначення актуальних проблем загальної теорії прав людини, адже можливість використання людиною своїх прав, а також їх захисту у випадку порушення будь-якими особами – це найважливіший аспект Конституції України щодо реалізації на практиці її положень про права людини.

Результати дослідження. Незалежність України, зумовлені цим важливі політичні, економічні та соціальні процеси в державі, введення у Конституцію України положення про те, що людина, її життя, здоров'я, недоторканність та безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а права й свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст. 3), а також закріплення в Основному Законі правила стосовно того, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість котрих надана Верховною Радою України, є частиною національного права (ч. 1. ст. 9), становлять вагомі кроки у цьому напрямку [1, с. 2–3].

Норма ст. 27 Конституції України стала першою в історії держави, яка проголосила право кожної людини на життя на законодавчому рівні. Хоча право людини на життя в радянській юридичній літературі не заперечувалось, відсутність наукових досліджень, практики правового регулювання та, відповідно, застосування вказаного права призводить до потенційних труднощів у забезпеченні права людини на життя на сучасному етапі [1, с. 5].

Визнання Конституцією України найвищою цінністю людської особистості, її прав і свобод, ідеї правової держави, принципу поділу влади є закономірним результатом суспільно-історичного розвитку.

В юридичній літературі існує декілька видів прав і свобод: громадянські, політичні, економічні, соціальні, культурні. Але особливої уваги потребують громадянські права і свободи, які не мають однозначної назви в юридичній літературі. Так, існує десять найме-

нувань: громадянські; елементарні; особисті; особові; особистісні; життєві; фізичні; індивідуальні; права і обов'язки в галузі індивідуальної свободи та особистої безпеки; права і свободи людини та громадянина у сфері особистої безпеки та приватного життя. Наприклад, С.О. Комаров для означення даних прав і свобод використовує термін «елементарні», посиляючись при цьому на Загальну декларацію прав людини [3, с. 38].

Такі науковці, як М.В. Баглай, О.Г. Бережнов, Б.Н. Габрічидзе, О.О. Кутафін, К.І. Козлова, А.О. Мішин, В.Є. Чиркін та ін. тримаються назви «особисті конституційні права і свободи». В.М. Шаповал називає цю групу прав і свобод «особовими (особистими)», вказуючи при цьому, що в текстах конституцій зарубіжних країн вони іноді іменуються або «індивідуальними правами» або «свободами фізичної особи». На його думку, термін «громадянські права» може призвести до непорозуміння, коли йдеться про конституційну (політичну) правоздатність осіб, які не є громадянами відповідної держави [3, с. 41].

Частіше в юридичній літературі застосовують подвійне найменування даних прав і свобод «особисті» (громадянські) права і свободи. Різні підходи до назви цієї групи конституційних прав і свобод людини ускладнює розуміння їхнього соціального призначення, перешкоджає визначенню їх складових елементів. Це негативно впливає на розкриття змісту конкретного суб'єктивного права чи свободи, робить неможливим розроблення повноцінних механізмів їх реалізації.

Враховуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що громадянські права і свободи – це визнані та гарантовані Конституцією і законами України пріоритетні можливості людини користуватися невідчужуваними благами особистого життя та індивідуальної свободи [2, с. 20].

Концептуальним ядром сучасної правової парадигми має бути визначення пріоритетного місця і ролі прав та свобод людини і громадянина в цивільно-правових і державно-владних відносинах, а також у системі юридичних категорій, розуміння держави як політичної функції громадянського суспільства, яка має здійснювати реальний контроль за державним життям, а закону як певної функції права і держави [2, с. 26].

Суспільство, яке утверджує пріоритет людської особистості, як найважливішої соціальної цінності, має право вимагати від держави та її органів визнання, дотримання і захисту прав та свобод людини і громадянина. Виконання державою покладених на неї обов'язків перед суспільством і людиною передбачає турботу про створення ефективно діючих механізмів відновлення прав та свобод особистості та її правового захисту від будь-яких порушень і неправомірних обмежень, у тому числі таких, що виходять від самої держави, її органів та посадових осіб [4, с. 98].

Дослідження принципів правового захисту прав людини, що закріплені у Конституції України, їх широка публікація сприяють реалізації цього захисту. Адже неможливо здійснювати захист прав людини, не розуміючи, що таке правовий захист. Це має практичне значення тому, що у ст. 8 Конституції України вказано: «Конституція має найвищу юридичну силу». Норми Конституції є нормами прямої дії [1, с. 2].

Конституція України гарантує кожному право звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, після використання всіх національних засобів правового захисту.

Прийняття Верховною Радою України Закону «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р.», Першого протоколу та протоколів 2, 4, 7 та 11 до Конвенції стало не лише моментом, з якого розпочалося перенесення на український державницький ґрунт європейських правових цінностей, а й моментом, з якого Україна стала потенційним відповідачем у Європейському суді з прав людини. Адже, відповідно до положень Конвенції, будь-яка особа, неурядова організація або група осіб, що вважають себе потерпілими від порушення державою її прав, викладених у Конвенції, може подати скаргу до Європейського суду з прав людини [5, с. 111].

У вітчизняній науці найбільш поширеним слід вважати підхід, згідно з яким права людини становлять передусім певні її можливості. Погоджуючись загалом з такою інтере-

тацією поняття прав людини, необхідно звернути увагу на певну дискусійність і недостатню з'ясованість деяких моментів, притаманних цьому підходу. Йдеться в першу чергу про кількісно-якісну детермінацію згаданих можливостей та про чітке визначення кола і «питомої ваги» впливу тих факторів, що ними у кінцевому підсумку зумовлюються певні параметри можливостей людини. Так як будь-яке право людини характеризується певним змістом та обсягом, ці показники повинні знайти своє належне відображення й у самій дефініції загального поняття прав людини. Зміст та обсяг прав людини з огляду на розуміння останніх саме як соціальних можливостей, пов'язуються, як відомо, із рівнем та характером розвитку суспільства. Окрім цього, певні дискусійні моменти визначення прав людини як можливостей постають у зв'язку з тим, що деякі автори визнають правами людини лише ті можливості, котрі визнані державою в обсязі міжнародно-правових стандартів та законодавчо врегульовані. Права людини – це завжди конкретні соціальні можливості, які, відповідаючи міжнародним стандартам, враховують також і специфічні внутрішньо-соціальні умови, які виступають чинниками і середовищем реалізації відповідних прав. Звідси випливає, що завдання всесвітніх та регіональних міжнародних органів захисту прав людини полягає насамперед у виробленні змістовно-визначених принципів і критеріїв, яким у кожному випадку мають відповідати конкретні соціальні можливості людини, а також у визначенні легітимних меж розсуду органів державної влади при встановленні останніми конкретного змісту й обсягу гарантованих нею прав людини. Тому міжнародні стандарти прав людини становлять лише той необхідний мінімум соціально-змістовних ознак (що їх можна визначити виключно у консенсусно-договірному порядку, оскільки останні об'єктивно не мають апріорного змісту, незалежного від соціального буття), концентроване ядро широко визнаних загальнолюдських цінностей, які мають поважатись у кожному випадку реалізації відповідних прав людини. До цих стандартів належать перш за все так звані абсолютні права людини (тобто такі, обмежування змісту й обсягу яких не допускається за жодних обставин), а також права, які випливають із норм міжнародного звичаєвого права і дотримання яких має забезпечуватися на території усіх держав – навіть у разі неприєднання якоїсь з останніх до відповідного міжнародного акта.

Виявлено, що змістовні показники прав людини визначаються взаємодією принаймні трьох груп чинників: антропних (потреби та інтереси людини як біосоціальної істоти, які отримують захист через їх соціальне визнання, а відтак, і закріплюються в юридичних нормах з питань прав людини), культурно-історичних (тобто внутрішньосуспільних) і міжнародних. Щодо впливу останніх, то він характеризується нерівномірністю (флуктуаційністю) і визначається тим, якою мірою відповідна держава інтегрована у систему глобальних міжнародних зв'язків.

Обґрунтовується положення про те, що саме поняття, відображуване терміном «людина», забезпечує діалектико-синкретичне поєднання біологічних та соціальних ознак, які притаманні природі людини. Тому, скажімо, застосування терміну «особистість» для позначення поняття суб'єкта прав людини видається неадекватним, оскільки у класифікаційній схемі прав людини цьому терміну відповідає категорія особистих прав (а до речі, не громадянських прав людини, якщо тільки термін «громадянські права» не пов'язувати із належністю людини до громадянського суспільства). Іншими словами, використання терміну «особистість» для позначення носія прав людини призводить до необґрунтованого зменшення кола суб'єктів – носіїв цих прав.

Окремо аналізується і система вихідних засад сучасної концепції прав людини як найбільш концентрованого інтелектуального відображення цього явища. Незважаючи на термінологічну уніфікацію засад концепції прав людини, змістовна інтерпретація таких засад різними авторами є досить неоднозначною. Принцип природності феномена прав людини можна адекватно пояснити тільки за умови, якщо такі права вважати похідними від соціуму, тобто природно-соціальними. Тому видається невиправданим поділ прав людини на природно-біологічні та природно-соціальні, оскільки тільки перші визнаються невід'ємними. Адже на переконання прихильників цієї позиції (Л. Разказов, І. Упоров) ніхто, у тому числі й сам

носії цих прав, не може ними розпоряджатися (скажімо, своїм правом на життя); інші ж права (наприклад, право власності) такими визнаватися не можуть. Невід'ємність як засада прав людини проявляється тільки як їх незалежність від контролю держави та й усіх інших соціально зобов'язаних суб'єктів. Водночас ця засада не означає неможливості обмеження змісту й обсягу прав людини чи навіть цілковитого їх позбавлення [5, с. 140].

Сучасна ж інтерпретація прав людини визначається тим, що вони (права людини) розглядаються як критерій для оцінки функціонування усіх держав світового співтовариства при вжитті ними позитивних (активних) заходів у «праволюдінній» сфері (перш за все щодо законодавчого закріплення нових прав людини, створення ефективних механізмів їхнього захисту, встановлення соціально обґрунтованих меж їх реалізації).

Поєднання функціонально-діяльнісного аналізу зі структурно-компонентним дозволяє дійти висновку, що категорія «можливості», вживана для відображення сутнісних ознак прав людини, має дві основні функції: 1) позначення потенційної поведінки людини, спрямованої на задоволення її потреб та інтересів; 2) забезпечення висхідного розвитку людської істоти в напрямку перетворення її на унікального представника людського роду – особистість. Отже, є підстави констатувати здійснення розглядуваними правами певних функцій як щодо самої людини (інструментальних за їх характером), так і щодо суспільства в цілому (забезпечення його упорядкованості та висхідного руху).

Висновки. Права людини – це певні її можливості, об'єктивно зумовлені характером та досягнутим рівнем розвитку суспільства, які обґрунтовані з позиції моральних норм, домінуючих у відповідному суспільстві, спрямовані на забезпечення гідних умов існування та нормального розвитку людини, а отже, – й на утвердження її самоцінності як унікальної родової біосоціальної істоти.

Права людини за їх онтологічною природою: а) виступають соціально-збалансованими можливостями (як результат «зрівноваження» інтересів людини та суспільства); б) визначаються, як можливості соціальні, певними кількісними й якісними показниками чи, іншими словами, змістом та обсягом. Зміст і обсяг прав людини як зовнішнє вираження внутрішньосистемних характеристик цього феномена є, своєю чергою, похідними від таких явищ, як характер та рівень розвитку суспільства.

Систему чинників, які детермінують зміст та обсяг прав людини, складають: а) антропні (характерні риси, котрі властиві людині як біосоціальній істоті); б) внутрішньо-соціальні (культурно-історичні, національно-економічні умови існування та розвитку відповідного суспільства) та в) зовнішні (міжнародні), вплив яких на сучасному етапі помітно зростає.

Права людини у світлі їх сучасної інтерпретації характеризуються низкою таких засад: а) соціально-природний характер можливостей людини; б) формальна рівність та однаковість стартових можливостей, доповнювана принципом фактичної рівності як наслідку впливу домінуючих моральних норм суспільства; в) невідчужуваність (невід'ємність) прав людини; г) гуманізм як системоутворююча засада прав людини, що впливає із гідності людини – її самоцінності як унікальної родової біосоціальної істоти.

Список використаних джерел:

1. Конституція України – Основний Закон держави і суспільства : [навч. посіб]. – Х. : Факт, 2001. – 230 с.
2. Добрянський С. Межі прав людини: питання загальної теорії / С. Добрянський // Праці Львівської лабораторії прав людини Академії правових наук України. Серія І. «Дослідження та реферати». – Львів, 1999. – Вип. 2. – С. 20–26.
3. Добрянський С. Застосування Конвенції як вияв діалектики загального та одиничного у праворозумінні / С. Добрянський // Право України. – 2000. – № 11. – С. 38–41.
4. Рогова О.Г. Про час виникнення права людини на життя: загальнотеоретичний аналіз / О.Г. Рогова // Вісник АПрНУ. – 2005. – № 4(43). – С. 198–207.
5. Карась А. Етика свободи і солідарності у громадянському суспільстві / А. Карась // Незалежний культурологічний часопис «І». – Львів, 2001. – № 21. – С. 110–140.

